

Ivana RADISAVLJEVIĆ, MA
Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu
saradnik u nastavi

Prikaz knjige

**STRAŽARI KONCENTRACIONIH LOGORA
NORVEŠKI STRAŽARI „SRPSKIH LOGORA“
U SEVERNOJ NORVEŠKOJ U 1942-1943.**

Nils Kristi (2018) *Norvežani stražari „srpskih logora”
na severu Norveške 1942-1943*. Beograd: Pravni fakultet
Univerziteta u Beogradu (*prevod: dr Rajko Bukvić*).

Nedavno je biblioteka edicije „Crimen“ postala bogatija za još jedno izdanje. Reč je o monografiji Nilsa Kristija (*Nils Christie*) „Stražari koncentracionih logora – Norveški stražari „srpskih logora” u Severnoj Norveškoj u 1942-1943“. Radi se o prvom prevodu ovog značajnog dela na srpski jezik. Čini se da odavno jedno izdanje nije pobudilo toliko interesovanje stručne javnosti kao što je to učinila ova monografija. Razlog leži u činjenici da se ona, između ostalog, osvrće na sudbine jednog dela srpskog stanovništva – oko 4.500 ljudi koji su dospeli u koncentracione logore u Severnoj Norveškoj za vreme Drugog svetskog rata, temi kojoj, nažalost, u domaćoj naučnoj i stručnoj literaturi nije posvećena adekvatna pažnja. Međutim, ono što monografiju čini jedinstvenom je to što autor svoju pažnju usmerava na analizu ne logoraša, već stražara koji su bili zaposleni u logorima u Severnoj Norveškoj. Sprovedeno istraživanje prikazuje nam stanje stvari iz jednog potpuno drugačijeg ugla – iz ugla onih koji su bili zaduženi da održavaju disciplinu u logorima.

Autor monografije je Nils Kristi, svetski priznat kriminolog, dugogodišnji profesor na Univerzitetu u Oslu. Ovo istraživanje predstavlja magistarski rad autora, odbranjen 1952. godine.

Knjiga se sastoji od 9 poglavlja i 3 priloga. Nakon kraćeg uvoda, sledi prvo poglavlje koje nosi naziv „Koncentracioni logori“ i u njemu se autor detaljno bavi opštim karakteristikama koncentracionih logora koji su postojali u Nemačkoj i na teritorijama koje je okupirala. Osnovni izvor saznanja činjenica koje se u ovom poglavlju izlažu jesu sećanja bivših zatvorenika, ali i podaci dobijeni od sudija i nepristrasnih posmatrača. Autor govori o ciljevima koje su stvaraoci logora imali na umu (gde se kao prvi navodi „neutralizacija ili uništenje nepoželjnih individua ili narodnosti“), o razlikama u odnosu na obične zatvore, uticaju nehumanih uslova života na zarobljenike u logorima, te o fizičkim i psihološkim posledicama koje su ovakvi uslovi proizvodili kod logoraša. „Konačni proizvod“ ovog sistema je, kako navodi Kristi, „čovek skelet ili živi kostur“, čovek na ivici smrti.

Drugo poglavlje, „Srpski logori“ posvećeno je razmatranju problematike logora u kojima su zatočeni bili Srbi. Takvih je logora u Severnoj Norveškoj bilo ukupno pet i oni su, sa aspekta uslova života u njima i ponašanja stražara prema logorašima bili veoma slični. Sledi detaljni prikaz života u svakom od njih, predstavljen kroz živopisna sećanja bivših logoraša, ali i meštana naselja koja se nalaze u neposrednoj blizini logora. Na kraju poglavlja, autor zauključuje da su srpski logori u Severnoj Norveškoj bili logori smrti, budući da je, samo tokom jedne godine u njima ukupno poginulo ne manje od 69% svih dovedenih zarobljenika.

U sledećem poglavlju „Norveški stražari“ autor podrobno objašnjava metod korišćen u istraživanju. Ispitani stražari podeljeni su u dve grupe – grupu mučitelja i/ili ubica („ekstremna grupa“) koja obuhvata stražare koji su bili osuđeni i „kontrastnu grupu“ koja obuhvata stražare koji nisu bili okrivljeni niti osuđeni za svoje ophođenje prema zatvorenicima logora u vreme rata. Nakon kritičke analize korišćenog uzorka, predočavaju se detalji intervjua koji je sproveden među stražarima, uz opis postupka pripreme za njegovo sprovođenje, ali i detaljan tok razgovora sa ispitanicima, uz objašnjenje kakav uticaj na dobijene odgovore bi mogao imati faktor nalaženja na slobodi ili u situaciji zatvorenosti i faktor vremena.

U okviru četvarte celine najpre se kroz odlomke sudskih presuda prikazuje ponašanje stražara iz grupe mučitelja i ubica, da bi se, kroz iskaze svedoka i odlomke iz vođenih intervjua, prikazalo i ponašanje onih koji spadaju u kontrastnu grupu.

U petom poglavlju autor identifikuje određene spoljne faktore koji su mogli da utiču na surovo ophođenje norveških stražara prema Srbima. Počinje se analizom na koji način su ispitanici postali stražari, gde se pronalazi veza između ekstremnog ponašanja i vremenskog raspona u kom su stražari bili upućivani u logore, dok se primećuje odsustvo takve veze sa konkretnim logorom u koji su stražari bili poslani. Slede detalji obuke kroz koju su prolazili, opis zadataka koji su im

bili dodeljivani, te prikaz loših uslova u kojima su živeli u logorima, gde vidimo da su se stražari koji su ispoljili surovije ponašanje više žalili na loše uslove života. Na samom kraju, analizirajući odnose među stražarima, Kristi zaključuje da je frustracija važan faktor koji je uticao na ispoljavanje ekstremnog ponašanja.

Tema šestog poglavlja jeste analiza ličnih osobina stražara, te se autor na ovom mestu osvrće na njihov uzrast, kriminalnu prošlost i zanimanje.

Sedma glava donosi nam prikaz analize tipova ličnosti stražara, ne bi li se otkrila razlika između ekstremne i kontrastne grupe prema ovom kriterijumu, korišćenjem Roršahove tehnike i metoda koji je tzv. kalifornijska grupa upotrebila radi ispitivanja autoritativnog i neautoritativnog tipa ličnosti. Anketa kalifornijske grupe bila je predočena i studentima radi komparacije dobijenih rezultata. Na ovom mestu, autor zaključuje da postoji vidna razlika između rezultata dobijenih od studenata i onih koji su dobijeni kod stražara, dok među samim stražarima razlike gotovo i da nema – naime, svi stražari su, nezavisno od grupe kojoj su pripadali, imali gotovo jednako izražene karakteristike koje oslikavaju autoritativne crte ličnosti.

Pretposlednje poglavlje daje nam pregled odnosa stražara prema logorašima Srbima. Ovaj deo podeljen je na nekoliko odeljaka, koji predstavljaju detaljnu analizu različitih aspekata odnosa stražara i logoraša, potkrepljeni velikim brojem citata iz sprovedenih intervjuua. Mnogi podaci su sistematizovani i prikazani korišćenjem tabela. Najpre, autor postavlja hipotezu da će članovi ekstremne grupe Srbe opisati kao sivu masu, a članovi kontrastne pružiti detaljniji opis, koju potvrđuje kroz ispitivanje različitih kvalitativnih karakteristika. Sledi detaljno objašnjenje zašto se članovi ekstremne grupe u manjem stepenu identifikuju sa Srbima, gde se kao glavni razlog navodi veoma izraženo mišljenje stražara iz ove grupe da u se Norvežani nikada ne bi ponašali kao Srbi, da su kojim slučajem oni dospeli u logore. Dalje, autor zaključuje da članovi ekstremne grupe manje razumeju teške životne uslove zarobljenika, samim tim i postupke koje su oni preduzimali kako bi preživeli. Za pripadnike ekstremne grupe Srbi nisu ljudi, već individue koje se po stupnju razvoja nalaze između životinje i čoveka, zbog čega ih se, u izvesnom smislu i boje. Analizirajući mišljenje respondenata o pripadnicima drugih nacionalnosti (Šveđanima, Englezima i Italijanima) i komparacijom dobijenih rezultata sa mišljenjem koje imaju o Srbima, autor nam pokazuje da se razlika između stavova ekstremne i kontrastne grupe vidi samo u odnosu prema Srbima, kao i da ekstremna grupa njima pripisuje isključivo loše karakterne osobine. Slede odlomci iz nekoliko intervjuua koji su vođeni sa stražarima, dok se na samom kraju ovog poglavlja nalazi sažeti prikaz svih karakteristika respondenata iz obe grupe.

Poslednje, deveto poglavlje sadrži zaključna razmatranja, gde autor, između ostalog, ističe da se srpski logori u Severnoj Norveškoj mogu smatrati logorima uništenja. Dva različita tipa ponašanja koje stražari iz ekstremne i kontrastne grupe ispoljavaju prema Srbima koji su se nalazili u logorima nisu povezana sa njihovim životima pre stupanja u službu. Naprotiv, glavni „krivac“ za surovo ophođenje leži u činjenici da su osuđeni stražari bili mlađi i neiskusniji, nisu razumeli situaciju u koju su zatvorenici dospeli dolaskom u logore. Ovi, ali i drugi pomenuti činioci, poput loših životnih uslova, kod njih su proizveli veliku frustraciju, koja je značila i odsustvo svakog normalnog kontakta sa Srbima – stražari su ih videli kao „sivu masu bez nijansi“, više kao životinje nego kao ljude, zbog čega su imali slobode i da se prema njima ophode surovo, pa i da ih ubiju.

Nakon ovog izlaganja slede tri priloga: prvi predstavlja uputstvo za sprovođenje intervjua, drugi pregled iskorišćenih izvora, gde se autor kratko osvrće na radove koji su korišćeni kao izvori, dok treći prilog predstavlja ocenu uzorka koji je u istraživanju korišćen. Na samom kraju nalazi se kraći pogovor.

Čini nam se da i samo na osnovu sumarnog prikaza sadržine ove monografije možemo zaključiti da je šteta što ona ranije nije pronašla put do naših čitalaca. Sistematičnost, uslovi u kojima je sprovedeno, ali i kritičnost i nepristrasnost koju autor pokazuje prilikom analize dobijenih rezultata čine ovo istraživanje metodološki doslednim, dok živopisna sećanja logoraša, stražara ali i žitelja naselja koja su se nalazila u blizini logora, koja su prikazana kroz odlomke vođenih razgovora sa njima daju ovom delu svojevrsnu „ljudsku“ dimenziju. Upravo zato, ali i zbog veoma jasnog stila i jezika kojim se autor koristi, krug potencijalnih čitalaca kojima je monografija namenjena gotovo da je neograničen – od onih koji žele da saznaju više o sudbinama našeg stanovništva koji je jedan deo rata proveo u logorima, pa sve do studenta koji se upoznaju sa primerima dobro sprovedenih istraživanja, ona može zadovoljiti različite zahteve čitalačke publike. S tim u vezi, nije neskromno reći da ovo delo predstavlja novootkriveno blago naučne misli, zbog čega može da stane rame uz rame sa klasičnim primerima kriminoloških istraživanja.